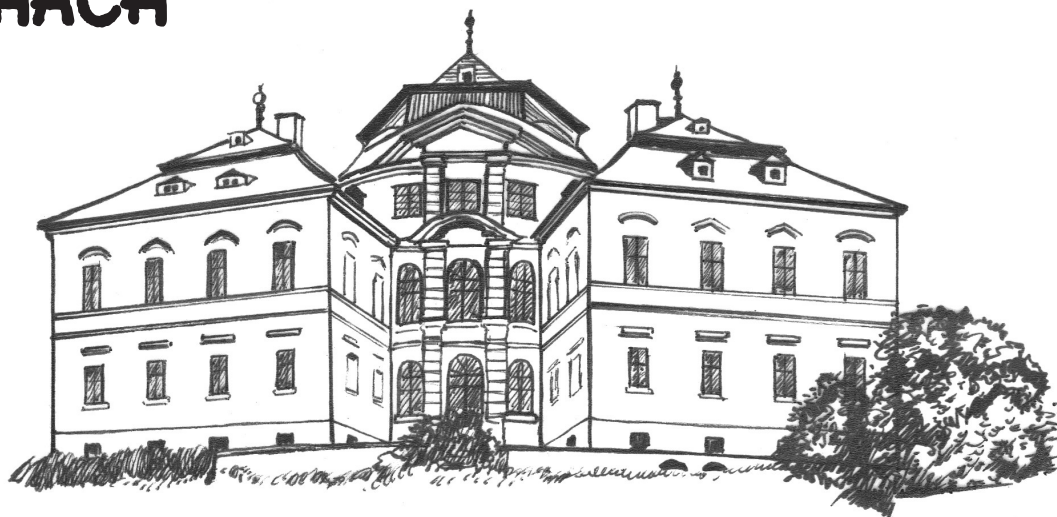
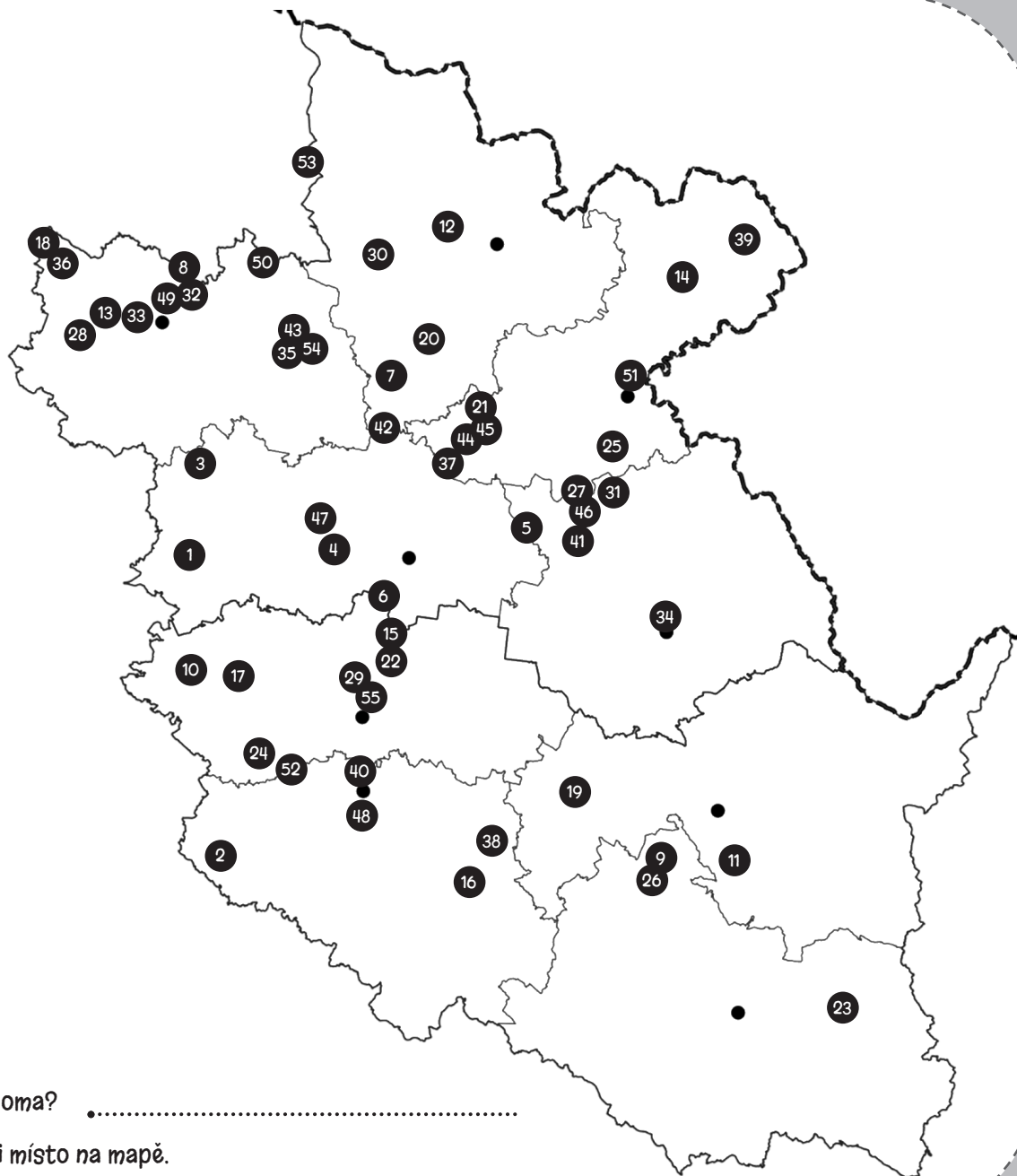

HONZÍKŮV PRŮVODCE PO VÝCHODNÍCH ČECHÁCH

**STAVEBNÍ SLOHY
10.-19. STOLETÍ**

Kde jsi doma?

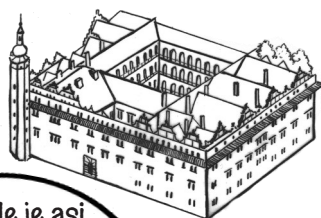
Označ si místo na mapě.

SEZNAM VYOBRAZENÝCH MÍST

- 1 Chlumeck nad Cidlinou, zámecká oranžerie
- 2 Pařížov, kostel sv. Marie Magdalény
- 3 Starý Bydžov, kostel sv. Prokopa
- 4 Libčany, kostel Nanebevzetí Panny Marie
- 5 Vysoký Újezd, kostel sv. Jakuba
- 6 Opatovice nad Labem, zaniklý klášter sv. Vavřince
- 7 Lanžov, kostel sv. Bartoloměje
- 8 Železnice, kostel sv. Jiljí
- 9 Litomyšl, zaniklý konventní kostel Panny Marie
- 10 Řečany nad Labem, kostel sv. Marie Magdalény
- 11 Česká Třebová, rotunda sv. Kateřiny
- 12 Vlčice, kostel sv. Vojtěcha
- 13 Nadslav, kostel sv. Prokopa
- 14 Police nad Metují, benediktinský klášter
- 15 Dřítěč, kostel sv. Petra a Pavla
- 16 Skuteč, kostel Nanebevzetí Panny Marie
- 17 Přelouč, kostel sv. Jakuba
- 18 Kost, hrad
- 19 Vysoké Mýto, Pražská brána
- 20 Dvůr Králové, kostel sv. Bartoloměje
- 21 Jaroměř, kostel sv. Jakuba
- 22 Kunětická hora, hrad
- 23 Moravská Třebová, zámek
- 24 Stojice, kostel Všetech Svatých
- 25 Nové Město nad Metují, náměstí
- 26 Litomyšl, zámek
- 27 Opočno, zámek
- 28 Staré Hrady, zámek
- 29 Pardubice, zámek
- 30 Dolní Olešnice, kostel sv. Jakuba Staršího
- 31 Dobruška, radnice
- 32 Jičín, Valdštejnská loggie
- 33 Hlásná Lhota, kaple Anděla strážce
- 34 Rychnov nad Kněžnou, zámek
- 35 Lázně Bělohrad, kostel Všetech svatých
- 36 Sobotka, zámek Humprecht
- 37 Smiřice, zámecká kaple Zjevení Páně
- 38 Luže, kostel Panny Marie Pomocné na Chlumku
- 39 Broumov, benediktinský klášter
- 40 Chrudim, Stará radnice
- 41 Přepychy, kostel sv. Prokopa
- 42 Žiželeves, kostel sv. Mikuláše
- 43 Lázně Bělohrad, zámecká oranžerie
- 44 Josefov, dům čp. 65
- 45 Josefov, kostel Nanebevstoupení Páně
- 46 Opočno, čínský pavilon v zámeckém parku
- 47 Hrádek u Nechanic, zámek
- 48 Slatiňany, Kočičí hrádek
- 49 Jičín, rozhledna Milohlídko
- 50 Nová Paka, Suchardův dům
- 51 Náchod, radnice
- 52 Horní Branná, rodová hrobka Harrachů
- 53 Heřmanův Městec, synagoga
- 54 Byšičky, kostel sv. Petra a Pavla
- 55 Pardubice, domy čp. 57 a čp. 58

Taky se vám
na výletě stalo,
že někdo
řekne...

... nebo že tohle
je renesanční
zámek ze
16. století?

... tohle je asi
tisíc let stará
románská
rotunda...

Podle čeho
to poznali??
To vám povím
já!!

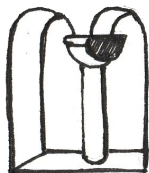

V tomto sešitu mám poznámky ke stavebním slohům v České republice od nejstarších dochovaných staveb z 9. století až po 19. století.

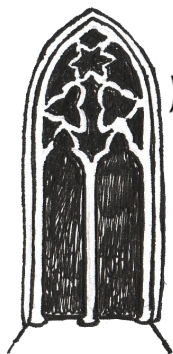
V průběhu staletí se stavební umění našich předků zdokalovalo. Architektura stejně jako móda odráží proměny potřeb lidí i jejich názorů na to, co je moderní. Proto se měnily stavební slohy, podle kterých nazýváme celé historické epochy – románský sloh, gotika, renesance, barok, klasicismus, romantismus.

Každý stavební sloh má své typické znaky, podle kterých určujeme, v jakém slohu a tudíž ve kterém období stavba vznikla. Znalci architektury vědí, že stavební slohy se během desetiletí neustále vyvíjely a navíc mezi nimi nebyly ostré hranice. Nám teď ale stačí, když se naučíme poznávat jednotlivé slohy. Dobře se poznávají třeba podle oken.

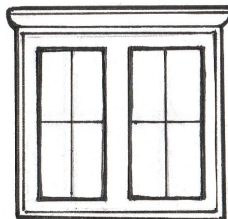
románské

gotické

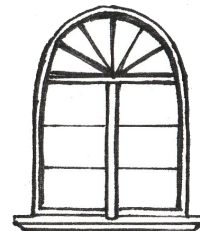
renesanční

barokní

klasicistní

Jaký sloh měl podle tebe nejhezčí okna?

Co se ti na nich líbí?

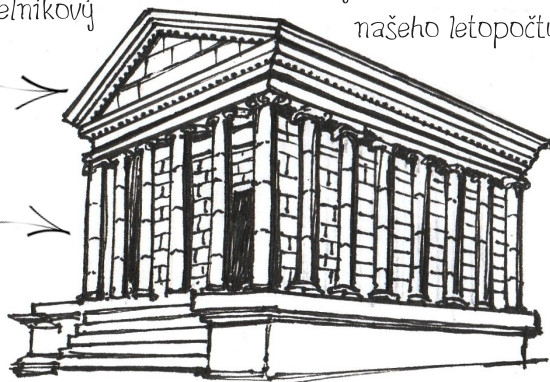
.....

Tvary staveb a podoba jejich výzdoby z počátku a konce období jednoho slohu mohou být hodně odlišné. Správně to umějí rozpoznat hlavně historici architektury, ale i my jsme si k tomu nějaké poznámky udělali.

Některé tvary se vracely do módy opakovaně a můžeme se s nimi setkat v různých podobách napříč staletími. Nejvýznamnější je odkaz antického Řecka a Říma, který se hodně projevil v renesanci a opět v klasicistní architektuře v 1. polovině 19. století.

trojúhelníkový štít

antický chrám z 1. století
našeho letopočtu

stoup

klasicistní oranžerie
z 1. poloviny 19. století

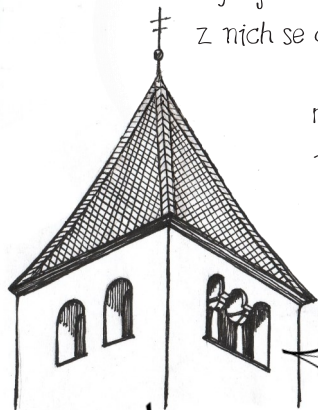
Vidiš, jak je 200 let stará stavba podobná 2 000 let starému antickému chrámu. Čím?

.....

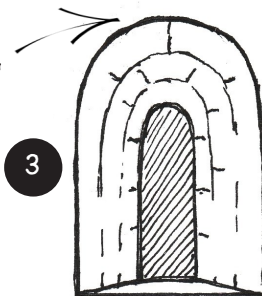
.....

ROMÁNSKÝ SLOH

Románská architektura vznikala v českých zemích v 10. až 12. století. Nejstarší dochovanou stavbou, slohově ještě předrománskou, je rotunda sv. Petra a Pavla v Budči, založená knížetem Spytihněvem I. okolo roku 895. Ve východních Čechách je nejstarší stojící dobře datovaná stavbou kostel sv. Máří Magdaleny v Pařížově, postavený kolem roku 1100. Mezi nejstarší zděné budovy patřily kostely a kláštery, v jiných částech naší země i královské paláce a první hrady a měšťanské domy. Jen některé z nich se dodnes dochovaly.

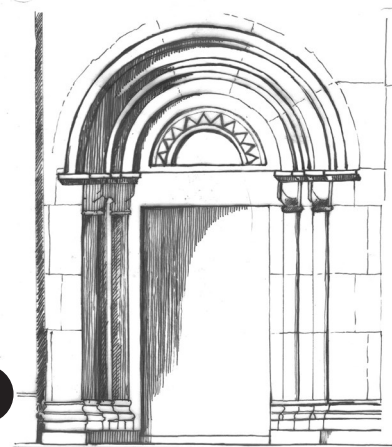

románská okna byla úzká,
nahore do tvaru půlkruhu

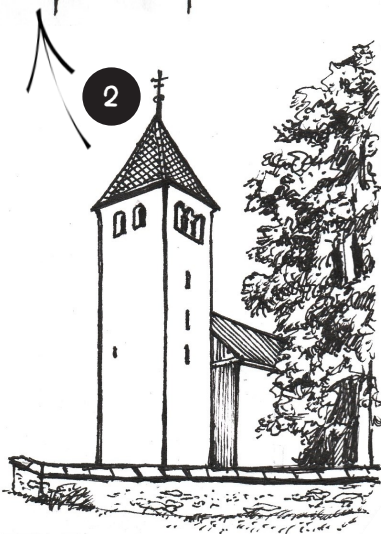
3

sdrúžené okno

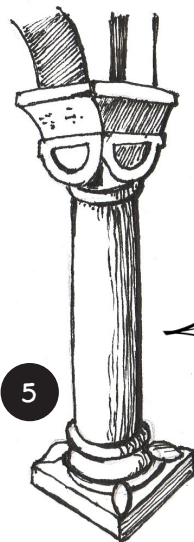

4

portál vstupních dveří

2

podpěrný sloup klenby
s jednoduchou hlavicí

5

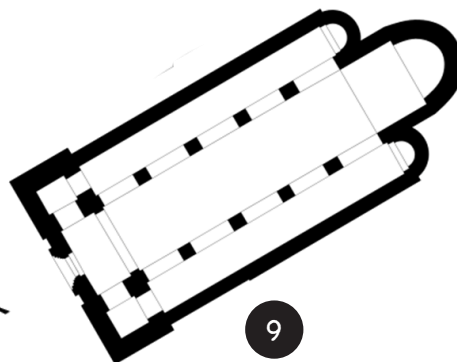
hlavice sloupu zdobená
rostlinným dekorem

6

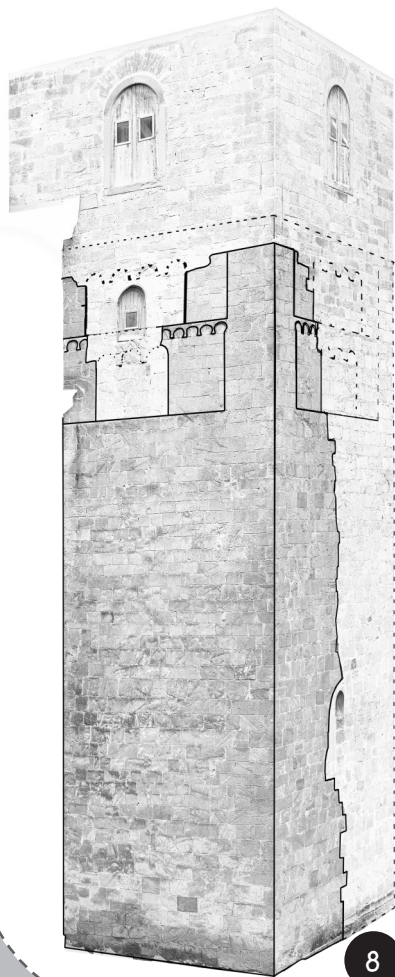
Spousta románských staveb zanikla, většina dochovaných byla různě přestavěna, ale podle jejich půdorysu, obloučkových dekorací nebo oken a portálů je vidět, že jsou původně románské.

Z tohoto kostela zbyly jen základy. Na průsvitce uvidíš, jak mohl vypadat.

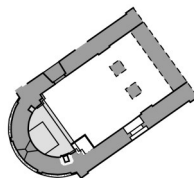
9

Velká část věže se kdysi zřítla. Tmavší zdivo je pozůstatek románské stavby, světlejší zdivo bylo dostavěno až později. Dokážeš jí vrátit původní románskou podobu? Tečkované čáry ti pomohou.

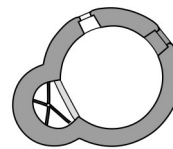
8

obdélný půdorys kostela s obloukovým závěrem

10

kostel s okrouhlým půdorysem se nazývá rotunda

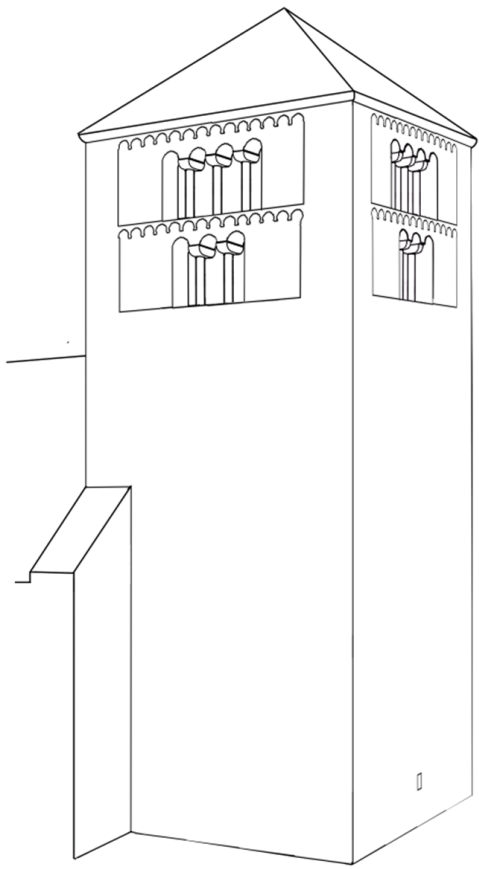
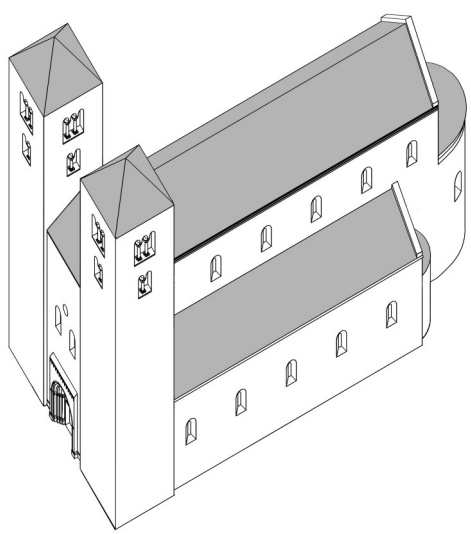
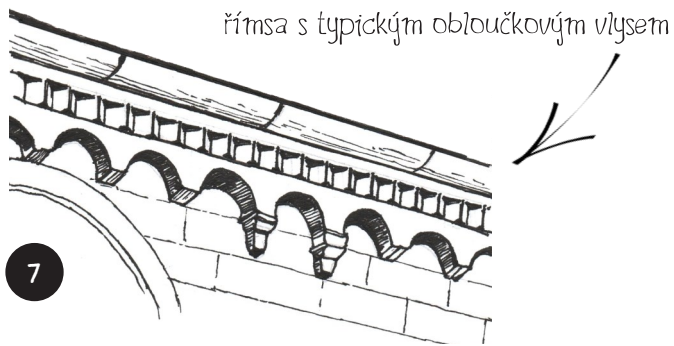

11

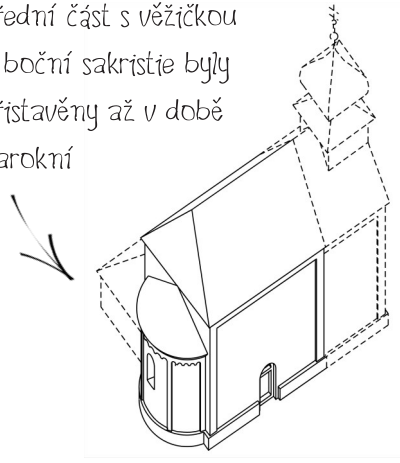

Jaký tvar má půdorys hlavní části rotundy?

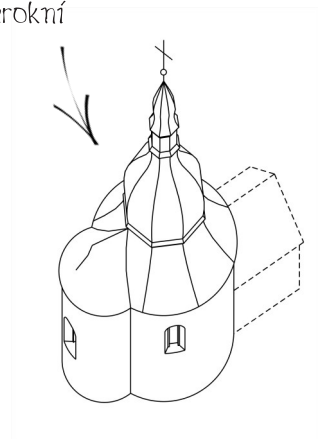

přední část s věžičkou
a boční sakristie byly
přistavěny až v době
barokní

střecha rotundy je mladší,
barokní

GOTICKÝ SLOH

Gotický sloh vznikl ve Francii a přinesl dosud nevídané tvary založené na novém pojetí stavění z kamene. Hlavním znakem je lomený oblouk, který se uplatňoval na portálech, oknech i klenbách. A také klenba s kamennými žebry.

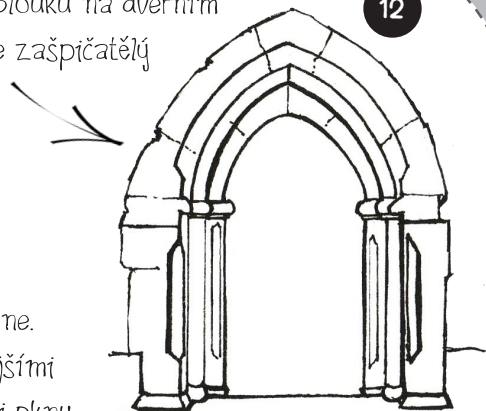
Raně gotické stavby ze 13. století měly silné zdivo z lámaného kamene.

To se později mohlo ztenčit díky ztužení kamennými kvádry a vnějšími opěráky. Proto bylo možné vybavit kostely velkými okny s kamennými kružbami.

V období vrcholné gotiky za vlády Lucemburků se stavby začaly více vytahovat k nebi, členění kamenných prvků bylo jemnější a složitější. Vedle rostlin se ve výzdobě uplatňovaly figurky a hlavy lidí, andělů, zvířat i podivných bestíí.

tvář lomeného oblouku na dveřním portálu je nahoře zašpičatělý

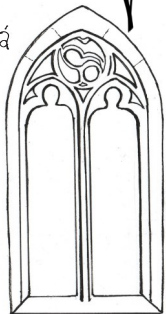
12

13

opěrák podpírá stavbu

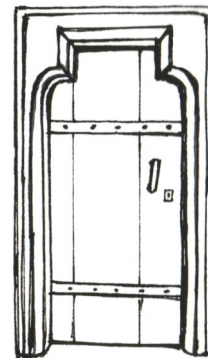
14

častý rostlinný dekor
- listy révy vinné

15

Sedlový portál. Proč myslíš, že se tak nazývá? Co svým tvarem připomíná?

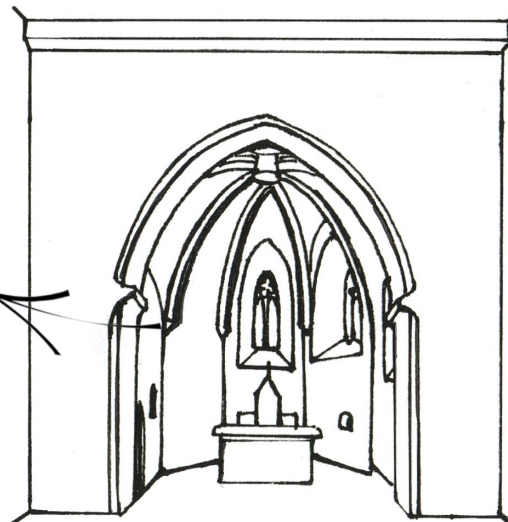

16

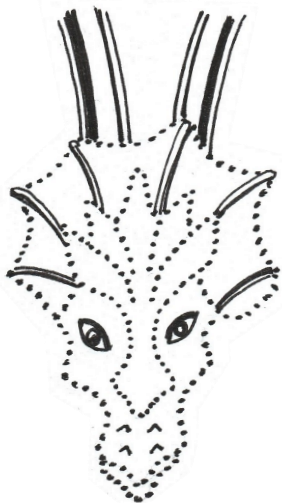

17

konzoly, o které se opírá žebrová klenba, byly různě zdobené

Klenební žebra byla často zdobena pestrými barvami. V tomto kostele byla sytě červená. Vybarvi si je.

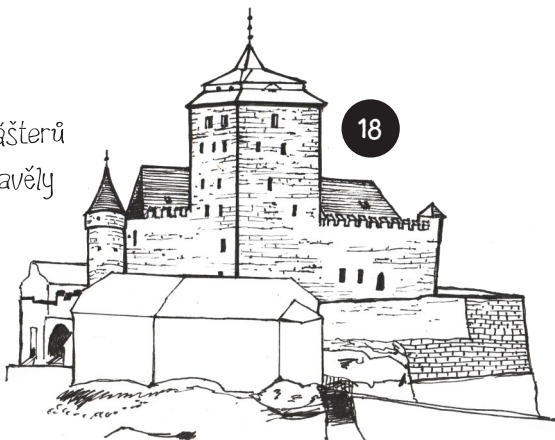

Tuto konzolu zdobila hlava draka, dokresli si ji.

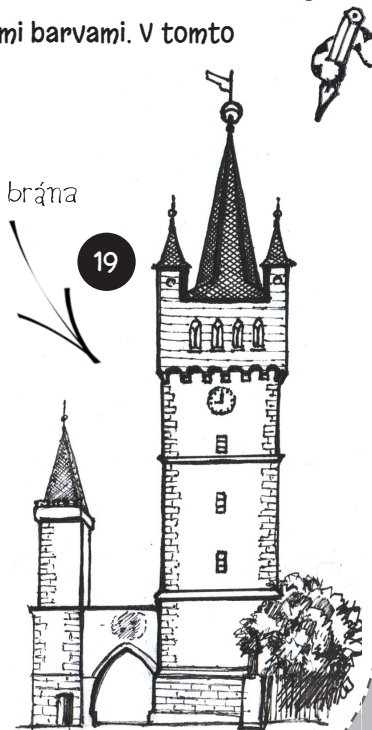
městská brána

19

V gotickém slohu se kromě klášterů a velkého množství kostelů stavěly hrady, opevnění měst a v nejbohatších královských městech i kamenné domy. Obytné stavby už mívaly pravouhlá okna.

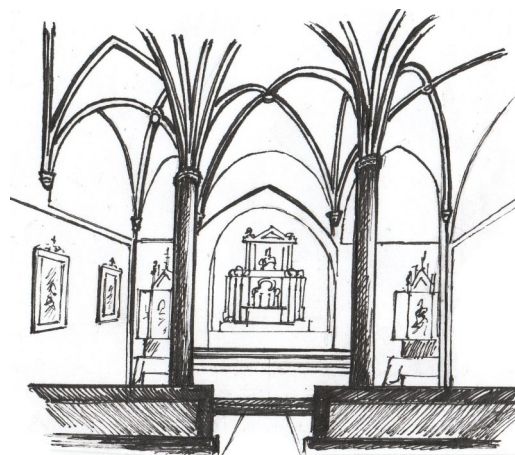
18

OD GOTIKY K RENESANCI

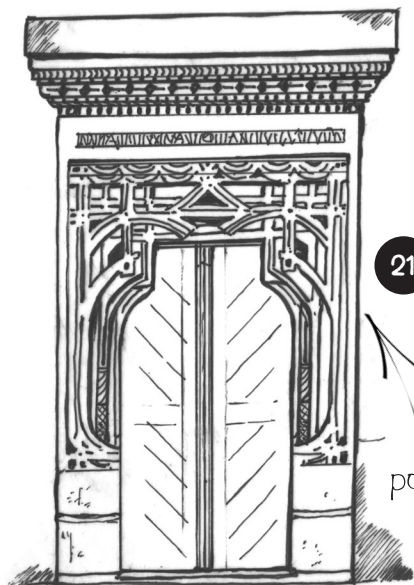
Po husitských válkách bylo třeba obnovit řadu významných staveb. Stavitelé se často vraceli k osvědčeným tvarům doby Karla IV. i rané gotiky a rozdíl není lehké poznat. Některé velké kostely už měly lehké a světlé síňové trojlodí.

Období poslední čtvrtiny 15. a 1. poloviny 16. století u nás patří přechodu mezi pozdní gotikou a renesancí. Renesanční architektura se formovala v Itálii v 15. století jako součást úsilí o návrat k antické kultuře a vzdělanosti. U nás zatím pro její širší uplatnění nebylo místo, protože v době vlády Jagellonců zdejší stavitelé dosáhli velkých úspěchů ve stavbě lehkých a elegantních gotických kleneb.

20

všechny tři kostelní lodě mají stejné výšky

21

portál zdobí protnuté pruty

První renesanční prvky se tak uchytily hlavně na oknech a portálech. Typickým znakem je protínání klenebních žebér a prutů. Vedle složitých žebrových kleneb se používaly i zvláštní sklípkové klenby bez žebér.

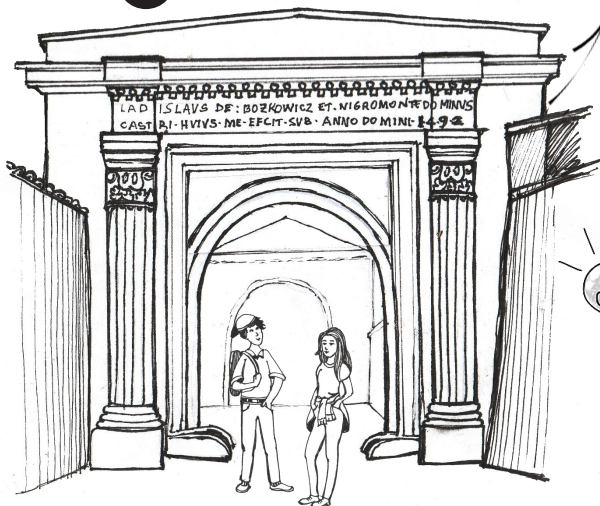
22

Tak tohle je ta sklípková klenba!

23

LADISLAVS DE BOZKOWICZ ET. NIGROMONTE. DOMINVS
CASTRI HVIVS. ME. EECIT. SVB. ANNO. DOMINI. I. 4. 9. Z

hrdý šlechtic Ladislav z Boskovic nechal na portál vysekat latinský nápis se svým jménem a rokem postavení

pozdně gotické kamenné prvky byly často bohatě tvarované

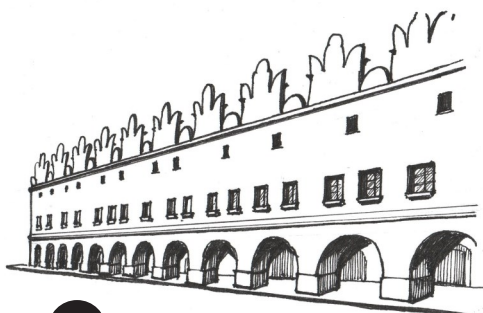

Překladateli se popletla písmenka.
Dokážeš správně přeložit latinské vročení?

ANNO · DOMINI · I · 4 · 9 · Z

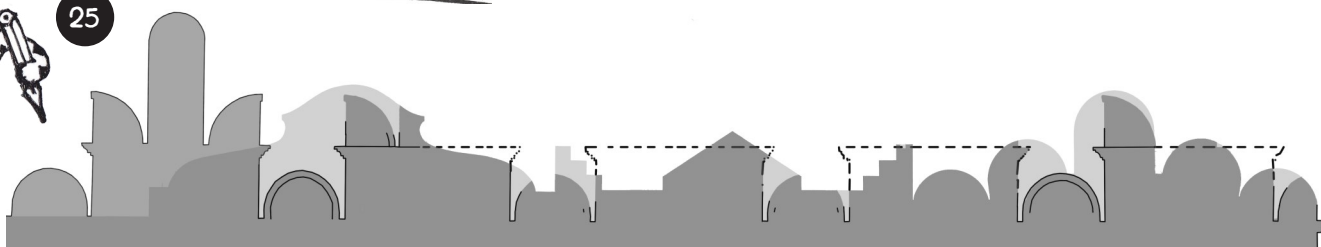
Překlad: PÁTA NĚLÉ 1492

□	□	□	□	□	□	□	□	□	□
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Od počátku 16. století se středověké hrady začaly proměňovat v pohodlné zámky, ve městech u sídel nejvýznamnějších velmožů se také ve velkém stavěly kamenné domy. Pánové z Pernštejna dokonce dali svá města budovat podle jednotného vzoru.

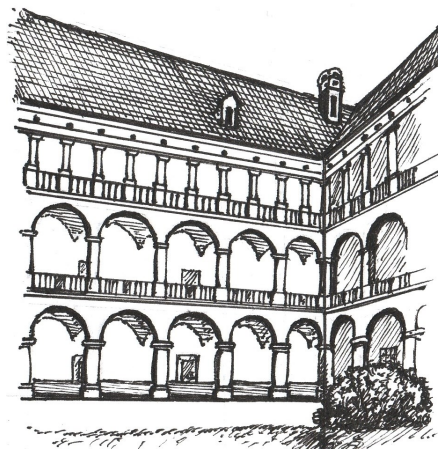
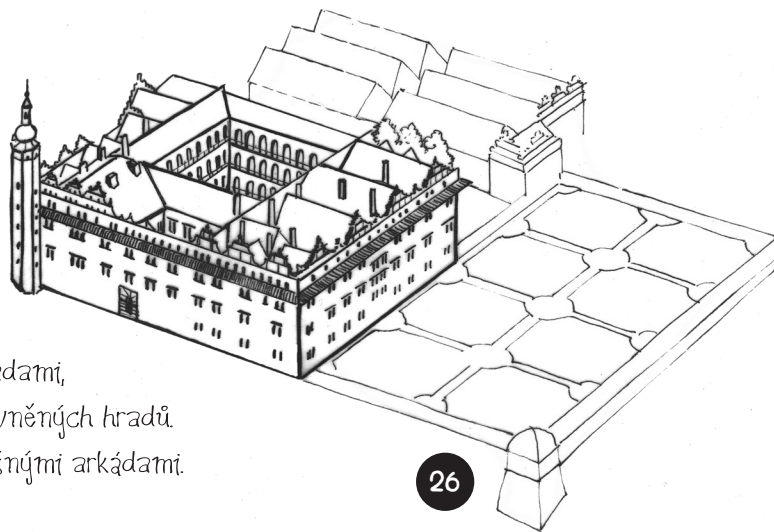
25

Ze štítů domů s vlaštovčími ocasy se dochovaly jen zbytky zdiva. Když víš, že všechny štíty byly stejné, můžeš je dokreslením obnovit.

RENESSANCE

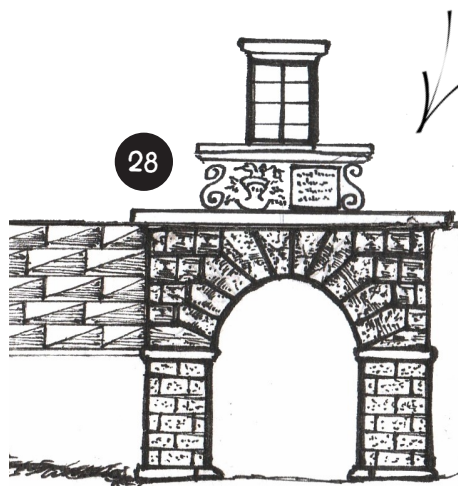
Trvalo několik desetiletí, než u nás byla renesance přijata. Přitom se přizpůsobila zdejšímu vkusu a podmínkám, takže se místní stavby od italských dost liší. Nejvýraznějšími stavbami této doby jsou zámky se zahradami, které si šlechtici začali stavět místo opevněných hradů. Prestižním prvkem bylo nádvoří se vzdušnými arkádami.

arkády slouží jako kryté otevřené chodby

Zámky šlechticů i důležité budovy ve městech měly složité vykrajované štíty.

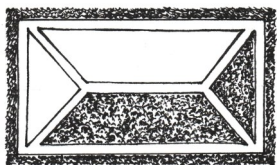
Průjezd renesančních portálů lemovala dvojice sloupů nesoucích římsu, nebo se skládaly z prostých mohutných kamenných bloků.

V období pozdní renesance u nás sílil vliv severské renesance z Nizozemí a Německa, která si libovala ve složitých geometrických dekorech.

Renesanční kostely se svým tvarem podobaly gotickým, jejich štíhlá okna ale již nemívají kružby. Oblíbeným způsobem výzdoby fasád bylo sgrafito, které vzniká proškrábáním světlého nátěru omítky na tmavší podklad.

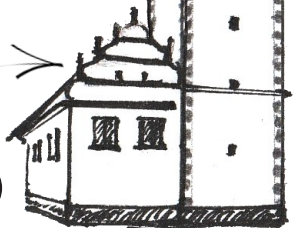
nejčastější dekorací fasád bylo psaníčkové sgrafito

Proč se tomuto sgrafitu říká psaníčkové? Co ti připomíná?

radnici zdobí čtyřpatrový štít

31

lunetová římsa je typická pro renesanční stavby

30

26

Sgrafito představovalo sedícího vojáka. Poničil ho vítr a déšť. Jak sgrafito obnovit? Podívej se na průsvitku.

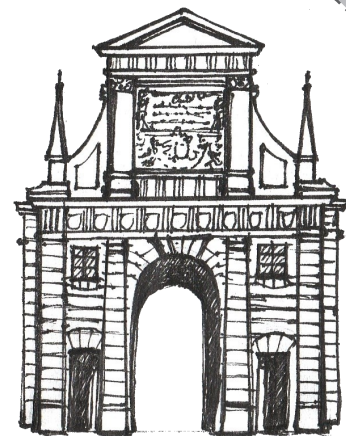
Renesance byla prvním slohem, který se šířil i pomocí knihtisku. Tiskuté předlohy se používaly také pro výzdobu fasád. Když je sgrafito na fasádě poškozené, ale známe rytinu, podle které bylo vytvořeno, můžeme ho věrohodně opravit. K přenesení obrysu z předlohy na tvůj obrázek ti může pomoci hrot kružítko.

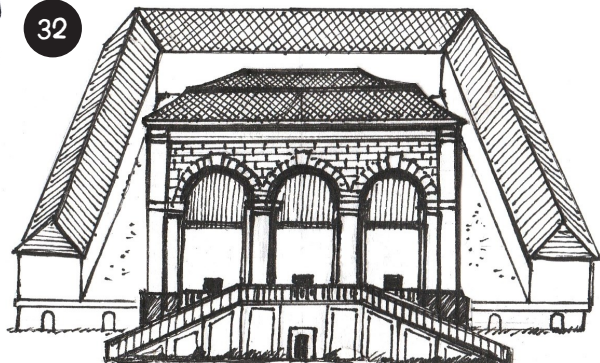
RANÝ BAROK

Barokní formy se v Čechách mísí s renesancí od 90. let 17. století až do roku 1621. Hovoříme o manýrismu, je obtížné říci, zda je stavba renesanční nebo barokní. Za první čistě barokní stavbu v Čechách je považována Matyášova brána na Pražském hradě postavená před rokem 1614. Zcela barokně se však staví až v období po bitvě na Bílé hoře 1621. Zhruba do roku 1700 hovoříme o raném baroku.

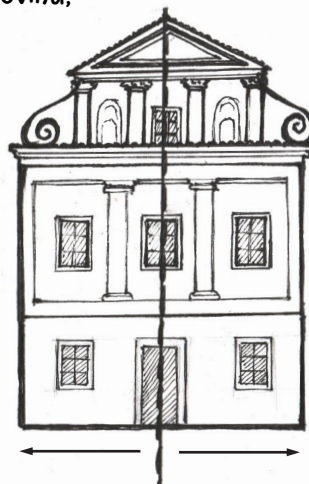
Barokní stavby jsou symetrické, takže platí, že když si jejich půdorys nebo jejich fasádu rozdělíš svislou čarou na polovinu, uvidíš vlevo to samé co vpravo. Vyzkoušej si to.

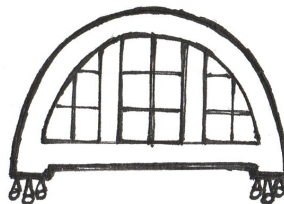
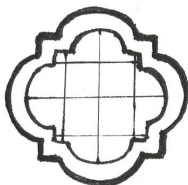
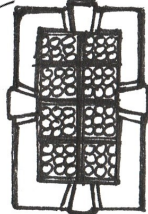
32

33

vystoupilý horní roh ostění
se nazývá ucho

typická ozdoba okenního
ostění – kapka

Jasně! Kapka je
taková náušnice,
která zdobí ucho.

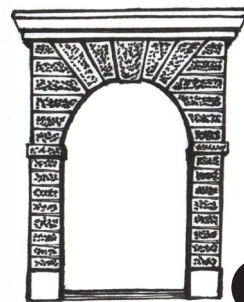
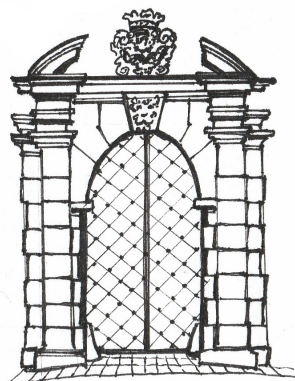
Raně barokní portály byly zdobeny páskovým dekorem nebo vystupujícími kameny. Říkáme tomu bosáž.

34

Bosáž? Divné slovo!

Převzali jsme ho z francouzštiny, le bossage totiž znamená výstupek...

35

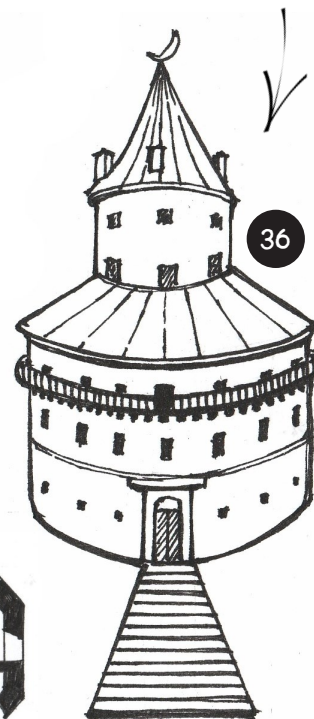
Zámek Humprecht má válcový tvar bez jakýchkoliv nároží.

35

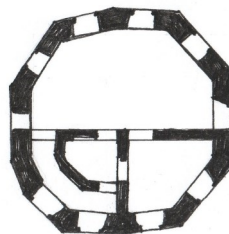
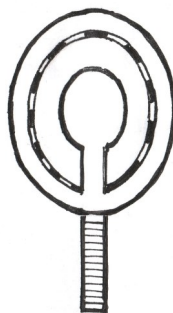

cibulovitá střecha věžičky; podobný tvar má většina barokních věžních střech

36

Který půdorys patří zámku Humprecht?

Fasády byly často natřeny žlutou a bílou vápennou barvou, zahraj si na natěrače a natři (vybarvi) tento kostel. Fasáda je žlutá, její orámování bílé.

VRCHOLNÝ BAROK A ROKOKO

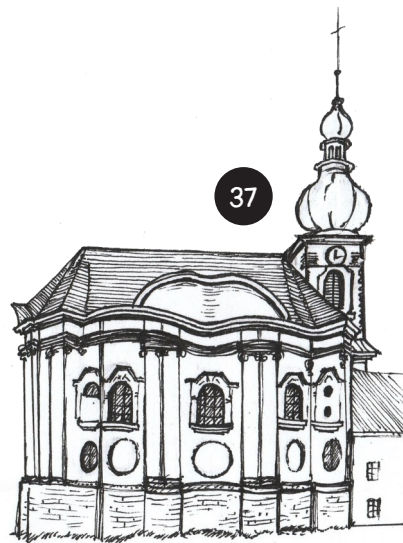
Kolem roku 1700 nabývají stavby i jejich výzdoba dynamické, více zprohýbané a bohaté tvary, hovoříme o vrcholném baroku.

V první polovině 18. století jsou naposledy ve velké míře přestavovány a stavěny kláštery a významné kostely. Půdorysy staveb jsou většinou symetrické. Jsou používány různé tvary oken, která jsou zasklívána skleněnými tabulkami.

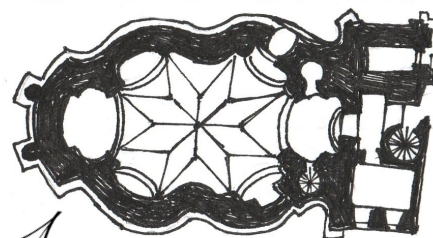
V době vlády Marie Terezie (1740–1780) se ještě objevují stavby velmi dekorativní. Na rozdíl od baroka jsou často asymetrické, nestejně na jednotlivých stranách. Takový styl se nazývá rokoko.

38

37

půdorysy a fasády staveb byly často různě zprohýbané

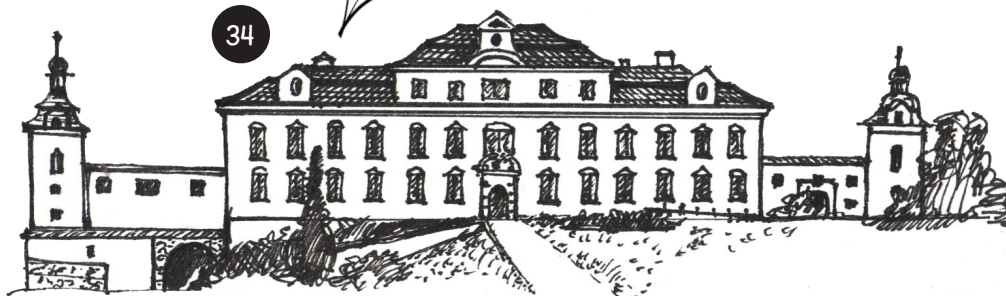
rokoková rokaj

Tím barokní éra doznívá a přichází výtvarně jednodušší klasicismus a empír.

Stavby byly symetrické, takže to co vidíš vlevo by mělo být i vpravo. Pomož architektovi a dokresli jeho plán. Jedna chybějící část není vyznačena.

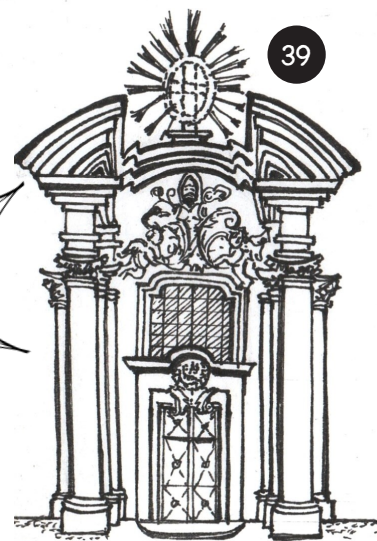

novinka 18. století: stupňovitá střecha, nazývá se mansardová. Proč byla oblíbená? Na půdě bylo více místa, ale střecha nebyla příliš vysoká.

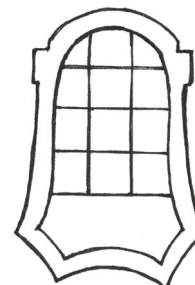
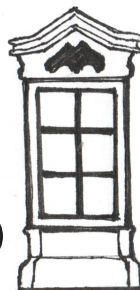

Na domě vlevo chybí souměrný štít a některé ozdoby oken. Dokresli si je.

portály dveří
a vrat jsou bohatě
zdobené římsami
a sloupy

různé tvary barokních oken

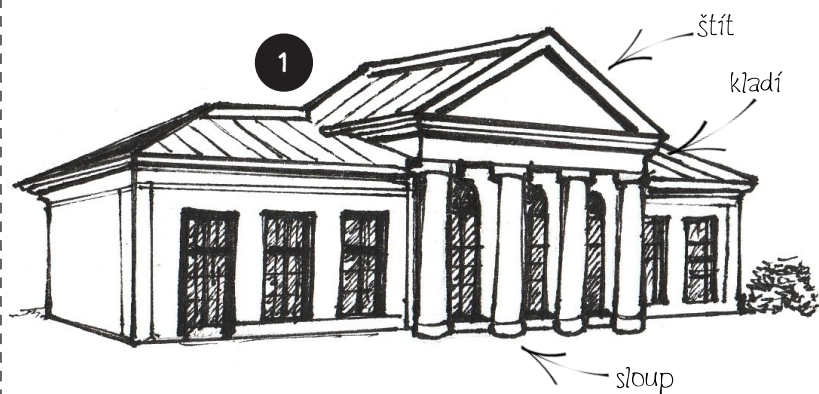

KLASICISMUS A EMPÍR

Klasicismus byl dalším návratem k dědictví antiky, tentokrát však již podloženým vědeckými znalostmi skutečné podoby antické architektury. Klasicistní stavby působí jako nezdobné barokní stavby, stěny již nejsou zprohýbané, ale rovné. Takto se staví na konci 18. století.

ozdobný prvek představující zavěšený "provaz" z listů, květů či ovoce se nazývá feston

V 1. polovině 19. století již převládá empír. Empírové stavby se často velmi podobají stavbám antickým, součástí fasád bývají sloupy a nad nimi trojúhelné štíty. Oblíbená je zelená barva, jak na fasádách, tak na oknech, dveřích či vratech.

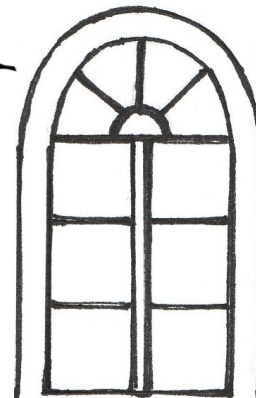

okna i dveře často zdobí motiv loukoťového kola

Tohle je dřevěné loukoťové kolo. Z jeho středu vyběhají paprsky k obvodu kola.

Zdobení oken a dveří je tomu opravdu podobné!

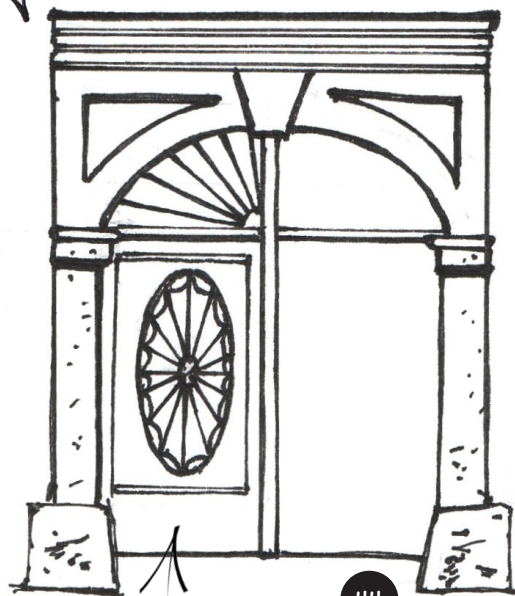
43

Portikus? Opět cizí slovo! Pochází z latiny. Znamená kolonáda nebo podloubí.

portikus – předsazená terasa se sloupy a štítem

Zahraj si na truhláře a dokresli výzdobu, která má být stejná, jako je na levém křídle. Vrata pak vybarvi hnědou nebo tmavě zelenou.

44

typická výzdoba empírových vrat a dveří –
motiv slunce

I na přelomu 18. a 19. století se staví kostely. Ve srovnání s kostely barokními jsou méně zdobné.

Spoj slova s odpovídajícími částmi kostela!

45

věž

štíť

vrata

vstupní vrata do posádkového kostela v pevnosti
Josefov jsou výjimečně vysoká – měří téměř 9 metrů

ROMANTISMUS A NEOSLOHY

Životní styl šlechty první poloviny 19. století ovládnul romantismus spojený s touhou po návratu k přírodě, minulosti, s exotikou a cestováním. V architektuře se projevil nejdrívě na pavilonech v zámeckých parcích, které na sebe braly podobu antických, čínských, arabských nebo středověkých staveb.

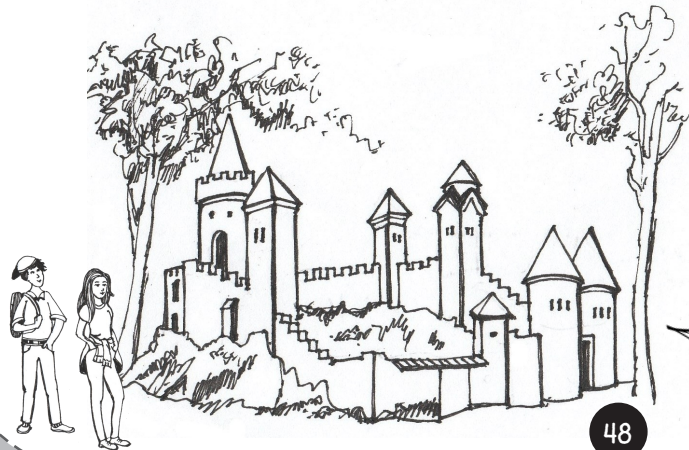
Od 40. let 19. století se podle anglické módy začaly stavět i celé zámky inspirované středověkou architekturou a později se tento styl uplatňoval i u staveb a úprav kostelů. Říkáme jim novogotické.

novogotické zámky zdobilo
cimburií připomínající
středověké hrady

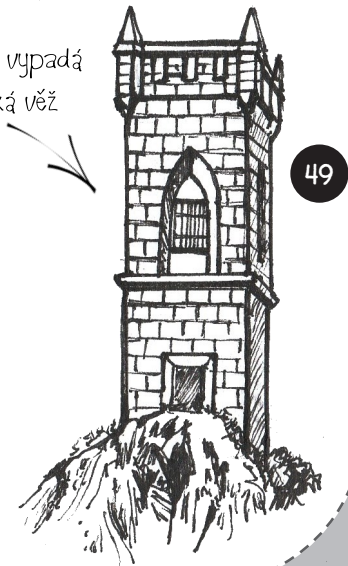

pavilon inspirovaný čínskou
architekturou

novogotická rozhledna vypadá
záměrně jako středověká věž

romantický hrádek
speciálně pro děti

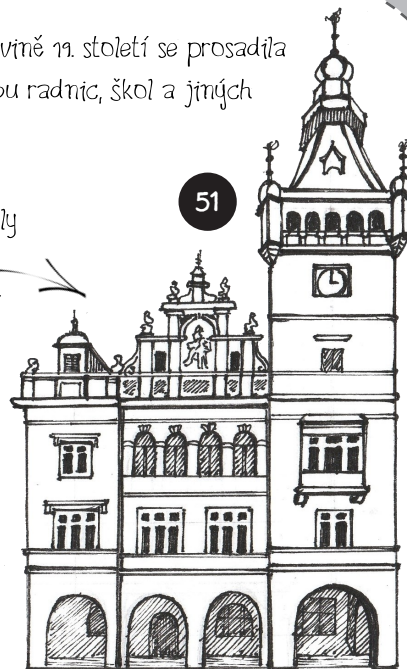
50

Novogotický styl se pro řadu staveb nehodil a po polovině 19. století se prosadila i novorenesance jako styl vhodný hlavně pro stavbu radnic, škol a jiných veřejných staveb.

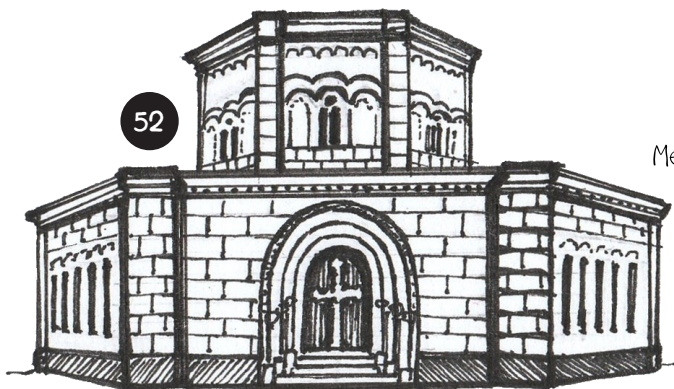

štítů novorenesančních budov byly navrženy podle renesančních staveb, proto je tolik připomínají

51

52

Méně často se setkáme s novorománským slohem. Ten tehdejší architekti považovali za obzvláště vhodný pro náboženské stavby a hrobky.

53

tvary římsy a oken této synagogy jsou inspirovány románským slohem

Kterým slohem se architekt inspiroval při návrhu této hrobky? Napoví ti obrázek podobného portálu na některé z předchozích stránek.

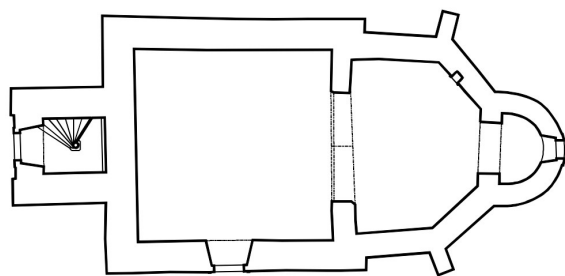
V úplném závěru 19. století se znovuobjevené staré stavební slohy začaly mísit i se zcela novým, moderním slohem – secesí. Ale to už je jiný příběh!

STAVEBNĚ-HISTORICKÝ PRŮZKUM (SHP)

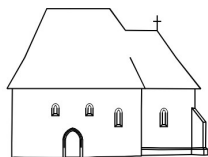
Stavby se v průběhu staletí měnily podle soudobého vkusu a způsobu užívání. Často bylo potřeba přidat nové prostory nebo je zvětšit. Když se provádí průzkum stavby, do plánu se barevně zaznamenává stáří jednotlivých částí. Kostel na obrázku byl vystavěn v gotickém slohu a potom byl třikrát přestavěn. Nemá žádnou renesanční fázi, ale zato dvě gotické.

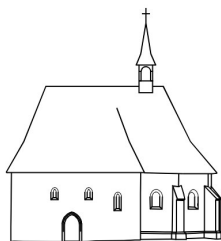
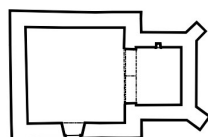
Vybarvi si legendu a barevně vyznač i jednotlivé etapy vývoje kostela do jeho půdorysu. Spodní obrázky ukazují postupnou proměnu podoby kostela. Čáry na průsvítce ti pomohou ověřit si, v jakém slohu určité části stavby vznikly.

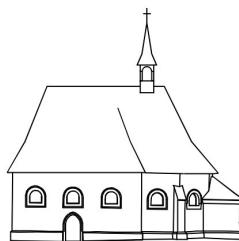
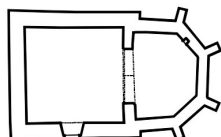
- gotika (červená)
- pozdní gotika (fialová)
- renesance (modrá)
- baroko (hnědá)
- klasicismus (zelená)

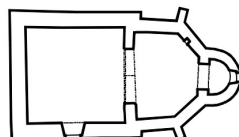
gotika →

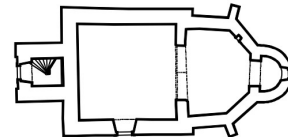
pozdní gotika →

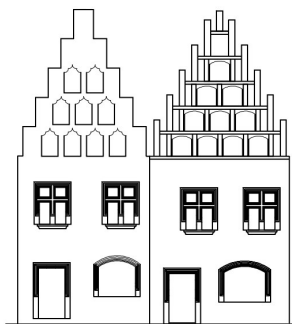
baroko →

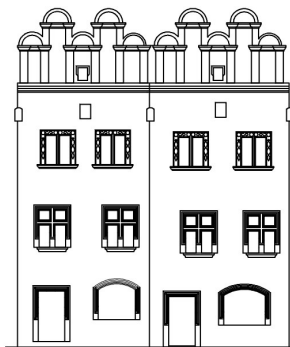
klasicismus

54

gotika →

renesance →

1900 →

současný vzhled

55

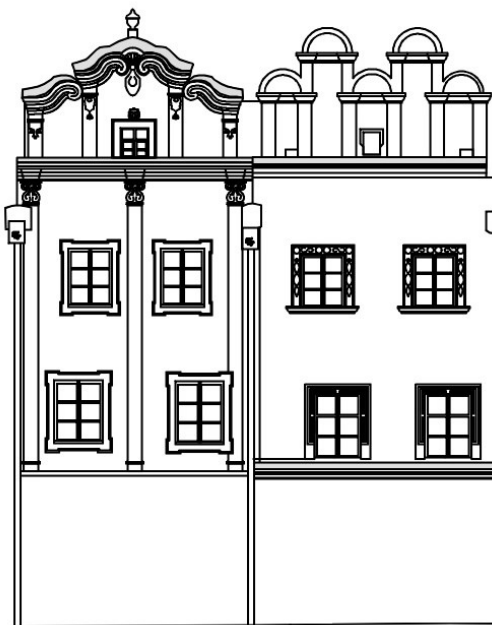
Tato dvojice domů byla nejprve vystavěna v pozdní gotice, v renesanci zvýšena o patro a později byly upraveny jejich fasády. Ve 20. století byly některé původní části odkryty a jiné nahrazeny novodobými, které se historicky jenom tváří.

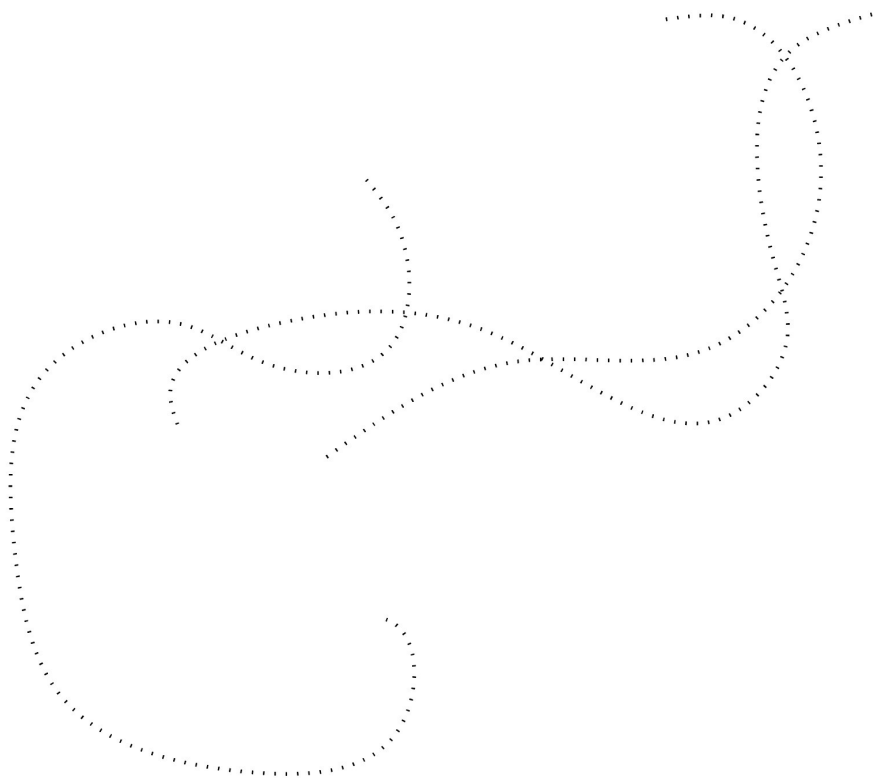

Na současném obrázku domů jsou označeny čtyři prvky. Rozpoznej, ve kterém slohu vznikly a název slohu si k nim dopiš. Jeden z nich je zcela novodobý, i když tak nevypadá.

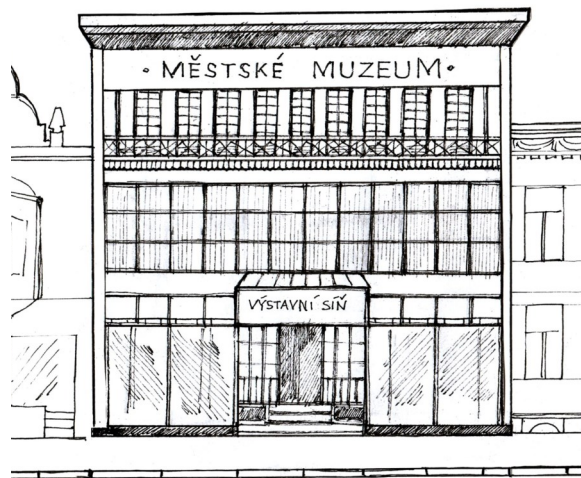
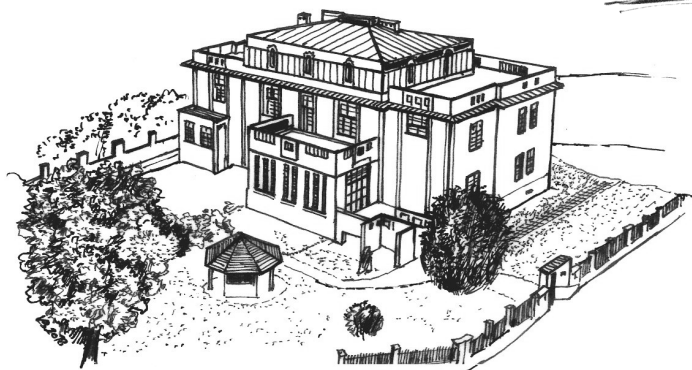
Zahraj si na architekta a dokresli výkladce a vchody do prodejen v přízemí. Levý dům by měl na přání stavebníka získat zpět gotickou podobu, pro pravý dům jsi dostal volnou ruku.

Příběh slohů 20. století začíná secesí a pokračuje mnoha dalšími stavebními styly, které se již nestřídaly po stoletích jako dosud, ale docela rychle, po desetiletích. Tyto styly mají své typické znaky a proto se můžeme naučit rozpoznávat, kdy která stavba ve 20. století vznikla.

Vydal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově v roce 2023

Texty napsal Jiří Balský, spolupracovala Eliška Seifertová

Obrázky nakreslil Viktor Blažek

Technické kresby vytvořila Eliška Seifertová

Graficky upravila Eva Macková

Vytiskly fronte s. r. o.

ISBN 978-80-88226-41-3